

Р. І. Таш'ян
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права № 1
Національного університету "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого" (м. Харків)

УДК 347.763

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЧЕЙ, ЩО ТРАНСПОРТУЮТЬСЯ ТРУБОПРОВОДАМИ

Досліджено характерні ознаки речей, що транспортуються трубопроводами. Ці речі визначаються родовими ознаками, є подільними і споживчими. Якість таких речей повинна відповідати певним стандартам, які встановлюються як законодавством, так і договором. З урахуванням цього робиться висновок, що договір транспортування трубопроводами має значну специфіку порівняно з іншими транспортними договорами.

Ключові слова: правова характеристика речей, трубопровідний транспорт, транспортування нафти.

У цивільному праві є декілька найважливіших, фундаментальних тем, які всі часи привертала увагу науковців. До таких тем належить вивчення речей. Проблематика речей є, по суті, невичерпною, що тільки підсилює важливість наукових досліджень цього напрямку.

Речі можна вивчати з двох основних позицій: статички, тобто досліджувати речі як вид об'єктів цивільних прав, та динаміки, тобто права зобов'язального. В останньому випадку досліджується роль речей у цивільно-правових зобов'язаннях. Так, більшість цивільно-правових договорів стосується саме речей, і, відповідно, при наданні правової характеристики певному договору обов'язково приділяється увага речам.

Сучасний оборот знає ряд договорів, які хоча і не закріплені в ЦК України, проте мають велике значення в економічному житті. Проте нерідко наука цивільного права безпідставно оминає увагою ці договори. До таких належить, зокрема, договір транспортування трубопроводами.

Відносини з транспортування речей трубопроводами завжди знаходилися у центрі уваги наукової громадськості. Через велике значення цього виду транспорту для економіки будь-якої держави у більшості країн-учасниць СНД прийняті закони, що регулюють відносини з транспортування трубопроводами. Такий перший закон "Про магістральний трубопровідний транспорт" було прийнято у 1995 р. у Республіці Молдова. Потім аналогічні закони були прийняті Україною (1996 р.), Білорусією (2002 р.) і Казахстаном (2004 р.). У 2001 р. Міждержавна асамблея країн-учасниць СНД прийняла Модельний (примірний) закон "Про трубопровідний транспорт". Проте зазначені нормативно-правові акти містять не тільки приватно-правові, а й публічно-правові норми, тобто регулюють зазначені суспільні відносини в комплексі. Тому наукове дослідження саме договірних відносин з транспортування речей трубопроводами є важливим і актуальним.

Правову характеристику речей досліджували С. Ю. Бадмаєва, Г. С. Васильєв, О. Г. Закієва, А. Н. Латієв, В. Г. Медведєв, Р. В. Ровний, В. А. Слищенков, Б. Л. Хаскельберг, Л. В. Щеннікова.

Метою статті є дослідження характерних ознак речей, що транспортуються трубопроводами, та на підставі цього виявлення специфіки договору транспортування трубопроводами у порівнянні з іншими транспортними договорами.

Про необхідність ґрунтовного вивчення договору транспортування трубопроводами свідчить вже перелік речей, які переміщуються трубопроводами. До них відносяться нафта, вуглеводний природний газ, нафтовий (попутний) газ, стабільний газовий конденсат, широка фракція легких вуглеводнів, інші вуглеводні, нафтопродукти, аміак та інша рідка та газоподібна продукція. Як можна побачити, більшість з них є стратегічно важливими для економіки України. Речі повинні бути придатні для транспортування, тобто відповідати чинним стандартам і технічним умовам.

Якщо говорити про обсяги транспортування конкретних видів речей, то, наприклад, транзитні потужності системи нафтопроводів становлять на вході 114 млн. тон, на виході — 56,3 млн. тон нафти [1]. Пропускна спроможність системи газопроводів становить на вході 288 млрд. куб. м на рік, а на виході — 178,5 млрд. куб. м на рік [2].

Важливість речей, що транспортуються трубопроводами, зумовлює необхідність правового дослідження їх ознак та особливостей.

Слід зауважити, що проблемами визначення речей опікувалися ще юристи Стародавнього Риму. Уперше особливі правила для тілесних речей були сформульовані саме римськими юристами, які виділяли предмети відчутні (ті, яких можна торкнутися, — *quae tangi possunt*) і невідчутні [3, с. 14]. За римським правом, поняття речі було тотожним поняттю об'єкта права взагалі.

У пізніші часи в державах німецької правової сім'ї стало вживатися більш вузьке розуміння речі, якою вважався тільки просторово обмежений матеріальний предмет [4, с. 9]. Така концепція згодом стала загальновизнаною у романо-германській правовій системі, в тому числі у вітчизняній цивілістиці.

Поняття речі є одним з основних у сучасному цивільному праві. Проте у науці традиційно увага приділяється речам, що перебувають у твердому фізичному стані. У той же час цивільному обороту широко відомі рідкі та газоподібні речі. Саме такі речі перевозяться трубопровідним транспортом.

Річ як об'єкт цивільних прав характеризується трьома основними ознаками:

- 1) матеріальність (тілесність), тобто наявність певної субстанції і просторових меж;
- 2) доступність для суб'єктів цивільних відносин;
- 3) призначення — метою використання [5, с. 53].

Перша ознака полягає в тому, що річ повинна існувати як предмет матеріального світу і мати певні просторові межі. Цим ознакам, безумовно, відповідають як рідкі, так і газоподібні речі, які транспортуються трубопроводами. Так, незважаючи на фізичні властивості газу поширюватися в просторі, при перевезенні газу обмежуються зовнішніми межами — системою трубопроводу. Таким чином, ознака матеріальності у повній мірі властива рідким та газоподібним речам.

Друга ознака — доступність для суб'єктів цивільних відносин. У навколишньому середовищі деякі предмети не можуть бути об'єктами привласнення, оскільки їх неможливо точно обмежити, відокремити. Такими є, наприклад, нафта або газ у родовищі, тобто коли ці речі ще не добуті, не вилучені з природних джерел. Речі ж, що транспортуються, знаходяться у системі трубопроводу, і тому повністю відповідають цій ознаці.

Призначення речі полягає у можливості задовольняти потреби учасників цивільних відносин. Корисні властивості об'єктів, що транспортуються трубопроводами, полягають у тому, що вони беруть участь у найважливіших галузях економіки України, перш за все, паливно-енергетичному комплексі, а як підсумок — забезпечують потреби суб'єктів цивільного права.

Фізичні особливості рідких та газоподібних речей обумовлюють ряд специфічних рис їх участі у цивільному обороті. Так, з властивостей рідини та газу випливає те, що ці речі у переважній більшості випадків є такими, що **визначені родовими ознаками**. Тому особливістю договору транспортування трубопроводами у порівнянні з іншими договорами перевезення є те, що транспортуються речі, визначені родовими ознаками.

Слід зауважити, що одні речі можуть у різних випадках визначатися як родовими,

так і індивідуальними ознаками. Наприклад, закачана до залізничного вагону–цистерни нафта є індивідуально визначеною річчю, оскільки її можна виділити з-поміж іншої нафти за допомогою вказівки на номер вагону–цистерни. При транспортуванні трубопроводами нафта одного відправника закачується до спільної системи транспортувальника, що, безумовно, свідчить про те, що в такій ситуації нафта є річчю, визначеною родовими ознаками. Тому критерієм поділу речей на індивідуально-визначені й визначені родовими ознаками є суб'єктивне ставлення до них, тобто в якості родової чи індивідуально визначеної цю річ визначають учасники цивільних відносин [6, с. 23]. Найголовнішою властивістю таких речей є їх заміність.

Поділ речей на родові та визначені індивідуальними ознаками має своє коріння у римському праві. Римські юристи вже розуміли, що у випадку загибелі родова річ завжди могла бути замінена іншою однорідною річчю або партією речей, тому виникло правило — *genera non pereunt* (рід не гине). У подальшому в римському праві сформулювалося поняття речей замінних, які в цивільному обороті визначалися родом, кількістю, вагою і мірою [7, с. 68].

Що стосується відповідних позицій сучасних науковців, то доречно згадати Б. Л. Хаскельберга і Р. В. Ровного, які писали, що лише при укладенні і виконанні конкретного договору, в рамках окремого зобов'язання індивідуалізація має юридичне значення. Полягає воно в тому, що родові речі перетворюються на індивідуальні. Спосіб індивідуалізації може бути будь-яким і залежить від домовленості сторін [8, с. 31].

В англійському праві використовується спеціальний термін “*appropriation*”, який означає не просто індивідуалізацію, а індивідуалізацію для цілі даного договору, наприклад, здача перевізникові для доставки певному покупцеві [9, с. 13]. У той же час ст. 20А Закону про продаж товарів 1979 р. (*Sale of Goods Act*), що була впроваджена у 1995 р., санкціонувала перехід до покупця частки у праві власності на певну сукупність однорідних товарів, з якої повинна буди здійснена поставка покупцеві. Перехід власності у такому випадку відбувається до індивідуалізації. Крім того, за законодавством Великої Британії, власність на неіндивідуалізовані речі (тобто майбутні, родові речі, а також речі, що складають частину певної сукупності) переходить до покупця у момент, коли товар готовий до поставки і безумовно приєднаний (*appropriated*) до договору, тобто індивідуалізований (*ascertained*) з наміром здійснити передачу власності на цей товар певному покупцеві [3, с. 178].

Наприклад, при транспортуванні нафтопроводами нафта не індивідуалізується, бо для одержувача нема значення, яку саме партію нафти отримувати. Для індивідуалізації обов'язковим є відокремлення речі, тобто поміщення її в окрему систему трубопроводу. При транспортуванні це неможливо, оскільки речі всіх відправників переміщуються єдиною системою, потоком. На практиці неможливо визначити, чи була закачана до системи адресата саме нафта певного відправника. Одержувача нафти цікавлять лише родові ознаки цієї речі, тобто відповідність нафти, переданої до його системи (наприклад, терміналу), певним характеристикам.

Слід зазначити, що при транспортуванні трубопроводами іноді обмежується змішування речей. Наприклад, технологія формування потоків нафти здійснюється за двома варіантами: “у чистому виді” та “у суміші”. Формування потоків “у чистому виді” передбачає селективну локалізацію нафти суворо визначеного класу та її подальше транспортування спеціально виділеним коридором [10, с. 17–18].

Тому **істотною особливістю договору транспортування трубопроводами є те, що він, за загальним правилом, регулює відносини з переміщення речей, визначених родовими ознаками.** Це дозволяє виділити даний договір з-поміж інших договорів перевезення, для яких, навпаки, характерно те, що за ними, як правило, перевозяться індивідуально визначені речі.

Ця специфіка транспортування трубопроводами обумовлює особливості правового регулювання відносин осіб. Так, неможливість індивідуалізації речей, що транспортуються, виключає застосування до відносин учасників договору багатьох положень законодавства щодо перевезення.

Наприклад, на ці відносини не розповсюджуються положення ч. 2 ст. 917 ЦК України, де передбачено, що відправник повинен пред'явити у встановлений строк вантаж, який підлягає перевезенню, в належній тарі та (або) упаковці; вантаж має бути також замаркований відповідно до встановлених вимог. Навпаки, виключається будь-яка індивідуалізація продукції, яка транспортується трубопроводом.

Слід зауважити: незважаючи на те, що здебільшого за іншими транспортними договорами перевозяться індивідуально визначені речі, тим не менше перевезення речей, визначених родовими ознаками, не є чимось аномальним для перевезення іншими видами транспорту. Наприклад, ст. 138 Кодексу торговельного мореплавства України передбачає, що коносамент складається і в разі перевезення вантажів наливом, насипом або навалом. При цьому у коносаменті зазначаються найменування вантажу, кількість та/або міра (маса, об'єм), а в необхідних випадках — дані про зовнішній вигляд, стан і особливі властивості вантажу.

П. 62 Статуту автомобільного транспорту УРСР встановлює, що при здачі вантажівідправником і прийманні автотранспортним підприємством або організацією вантажів, що перевозяться навалом, насипом, наливом і в контейнерах, повинна бути визначена і вказана в товарно-транспортній накладній їх вага. Згідно з п. 135, якщо масові однорідні вантажі, що перевозяться навалом, насипом або наливом по різних товарно-транспортних накладних від одного вантажівідправника на адресу одного вантажоодержувача, в процесі перевезення знеособлюються (при перевалці з одного виду транспорту на інший і т. п.), то природні втрати обчислюються, виходячи з загальної ваги всього знеособленого в дорозі вантажу. Аналогічні положення містить п. 112 Статуту залізниць України.

Проте все ж таки в інших транспортних договорах перевезення речей, визначених родовими ознаками, є більш винятком, ніж правилом.

Фізичні властивості рідких та газоподібних речей зумовлюють їхню *подільність*. Наприклад, дві тони нафти завжди можна поділити на дві партії по одній тоні кожна, а в подальшому дробити на більш дрібні партії.

Така фізична особливість рідких та газоподібних речей, як їхня “безкінцева” подільність, обумовлює питання: до якої межі можна ділити газ або рідину з тим, щоб вони продовжували вважатися речами у правовому значенні. На нашу думку, при відповіді на це питання перш за все слід виходити з призначення речі у конкретному договорі. Наприклад, існують мінімальні норми кількості нафти, яка може бути передана для транспортування трубопроводом. Відтак, якщо розмір партії нафти дорівнює встановленому мінімуму, то нафта є юридично неподільною річчю, оскільки при подальшому членуванні втрачається можливість її транспортування трубопроводами. У той же час фізично така нафта буде залишатися подільною, оскільки ніщо не заважає продовжувати ділити її на більш дрібні партії. Тому можна говорити про функціональне призначення речі як критерій подільності.

З цього приводу Г. С. Васильєв правильно зазначав, що у більшості випадків мінімальною одиницею, яку можна використовувати за призначенням, є одне фізичне тіло. В інших випадках число фізичних тіл, необхідних для практичного використання речі, визначається поглядами обороту, причому кількість виражається не в цілих одиницях, а масою, числом або мірою речовини [3, с. 53].

Речі, які транспортуються трубопроводом, є *споживчими*.

У римському праві ознакою споживчих речей (*res consumptibiles*) було те, що при їх користуванні вони відразу ж матеріально знищувалися або втрачалися для власника [7, с. 66–69].

У сучасній літературі споживчість речей розуміється як властивість споживатися у процесі їх використання за функціональним призначенням, що тягне неможливість їх повторного використання [11, с. 15].

Серед речей, що транспортуються трубопроводами, можна виділити сировину (наприклад, нафта) та речі, призначені для безпосереднього споживання (бензин). У той же час такий поділ є умовним, оскільки одні й ті самі речі можуть виступати і як

сировина, і як об'єкт споживання. Наприклад, природний газ широко використовується в хімічній промисловості як вихідна сировина, а в той же час є паливом. Проте, незалежно від мети використання, речі, що транспортуються трубопроводами, є споживчими.

При самому транспортуванні річ не споживається, а лише зменшується у кількості на величину технологічних втрат.

Ще однією специфічною рисою транспортування трубопроводами є досить тривалий процес здачі речі транспортувальникові. Вантаж передається перевізникові не відразу, а поступово, по мірі надходження до труби.

Речі, що передаються для транспортування, повинні відповідати ряду вимог: наявність сертифіката на продукцію, яка транспортується, і документів, що підтверджують право власності на неї; якість та інші характеристики продукції повинні відповідати встановленим вимогам. Наприклад, у разі транспортування нафти, її якість підтверджується паспортом якості нафти, який підписується стороною, в лабораторії якої здійснювалося встановлення фізико-хімічних властивостей нафти.

У разі невідповідності продукції транспортувальник має право відмовитися від прийняття речей до своєї системи.

Таким чином, об'єкти, що транспортуються трубопроводами, відповідають усім ознакам речей — матеріальність, доступність, призначення. Ці речі визначаються родовими ознаками, є подільними і споживчими. Якість таких речей повинна відповідати певним стандартам, які встановлюються як законодавством, так і договором.

Ці обставини свідчать про специфіку договору транспортування трубопроводами у порівнянні з іншими транспортними договорами.

Список використаних джерел

1. *Земляний, М.* Україна и нефть. Проблемы транзита [Електронний ресурс] / М. Земляний, Т. Рязова. — Режим доступа : <http://flot2017.com/show/analytics/8246>.
2. Сайт НАК "Нафтогаз України" [Електронний ресурс] — Режим доступа : <http://www.naftogaz.com/www/2/nakweb.nsf/0/ODF906D861E53FC7C22573FE003F3D66?OpenDocument&Expand=2.2.3&>.
3. *Васильев, Г. С.* Переход права собственности на движимые вещи по договору [Текст] : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Васильев Геннадий Сергеевич. — СПб., 2006. — 236 л.
4. *Латыев, А. Н.* Вещные права в гражданском праве: понятие и особенности правового режима [Текст] : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право" / А. Н. Латыев. — Екатеринбург, 2004. — 24 с.
5. *Щенникова, Л. В.* Вещное право [Текст] : [учебн. пособ.] / Л. В. Щенникова. Пермь : Изд-во Пермского университета, 2001. — 240 с.
6. *Бадмаева, С. Ю.* Объекты вещных прав в российском гражданском праве [Текст] : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право" / С. Ю. Бадмаева. — М., 2008. — 28 с.
7. *Медведев, В. Г.* Классификация прав на вещи в Древнем Риме. Понятие и виды вещей [Текст] / В. Г. Медведев // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. — 2009. — № 4 (7). — С. 66–69.
8. *Хаскельберг, Б. Л.* Индивидуальное и родовое в гражданском праве [Текст] / Б. Л. Хаскельберг, Р. В. Ровный. — М., 2004. — 236 с.
9. *Слыщенко, В. А.* Договор купли-продажи и переход права собственности: Сравнительно-правовое исследование [Текст] / В. А. Слыщенко. — М. : Статут, 2011. — 240 с.
10. *Закиева, О. Г.* Правовое регулирование отношений в сфере транспортировки нефти по магистральным нефтепроводам [Текст] : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право" / О. Г. Закиева. — Екатеринбург, 2006. — 25 с.
11. *Абдуллаев, М. К.* Договор займа в гражданском праве России: теория и практика правового регулирования [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право" / М. К. Абдуллаев. Ростов-на-Дону, 2006. — 26 с.

Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права № 1
Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"
(протокол № 5 від 10 грудня 2010 року)

Надійшла до редакції 26.01.2011

Ташьян Р. И. Правовая характеристика вещей, транспортирующихся трубопроводами

Посвящена исследованию характерных признаков вещей, транспортируемых по трубопроводам. Эти вещи определяются родовыми признаками, являются делимыми и потребляемыми. Качество таких вещей должно соответствовать определенным стандартам, которые устанавливаются как законодательством, так и договором. С учетом этого, делается вывод, что договор транспортировки трубопроводами имеет значительную специфику по сравнению с другими транспортными договорами.

Ключевые слова: правовая характеристика вещей, трубопроводный транспорт, транспортировка нефти.

Tashian, R. I. The Legal Description of Items Being Transported by Pipelines

Article describes the distinguishing characteristics of things that are transported by pipelines. These are things determined by the generic features are divisible and consumer. The quality of these items must meet certain standards, as established by law or contract. Accordingly, it is concluded that the contract has a significant pipeline transportation of specificity in comparison with other transport contracts.

Key words: the legal description of things, pipeline, transportation of oil.

